

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE
VON BOSNIEN-HERZEGOWINA

GODIŠNJAK JAHRBUCH

Centar za balkanološka ispitivanja
Zentrum für Balkanforschungen

KNJIGA / BAND 48

Urednici / Herausgeber

Dževad Juzbašić, Igor Manzura, Melisa Forić Plasto

Redakcija / Redaktion

Radoslav Katičić, Lejla Nakaš,
Aiša Softić, Aladin Husić

SARAJEVO 2019

Sadržaj / Inhaltsverzeichnis

Predgovor jubilarnom izdanju Godišnjaka/Jahrbucha <i>In Honorem Blagoje Govedarica</i>	7
Vorwort für Jubiläumsausgabe/Jahrbuch <i>In honorem Blagoje Govedarica</i>	8
A preface of jubilee edition of Godišnjak/Jahrbuch <i>In honorem Blagoje Govedarica</i>	9
Biografija Blagoja Govedarice.....	11
Bibliografija Blagoja Govedarice	17

Članci / Aufsätze

Igor Manzura

Tokens of time: on anthropological periodization of the Cucuteni-Tripolye culture Znakovi vremena: o antropološkoj periodizaciji kulture Cucuteni-Tripolje	23
---	----

Stanislav Țerna, Knut Rassmann, Andreea Vornicu-Țerna, Johannes Müller

The evolution of dual-chambered updraught kilns on the Cucuteni-Tripolye mega-sites in the 4 th millennium BC: a view from Stolniceni Evolucija dvokomornih proizvodnih keramičkih peći na Cucuteni-Tripolje mega-lokalitetima iz 4. milenija pr. n. e.: pogled iz lokaliteta Stolniceni	41
--	----

Biba Teržan

Metallurgical activity in the Early Bronze Age period on the hilltop settlement of Pod near Bugojno Metalurška dejavnost v zgodnji bronasti dobi na gradini Pod pri Bugojnu.....	59
--	----

Aleksandar Kapuran

Nova saznanja o metalurgiji bakra tokom bronzanog doba u Timočkoj regiji (severoistočna Srbija) New finds of copper metallurgy during the bronze age in the Timok region (north-east Serbia)	73
---	----

Joni Apakidze

Ein spätbronzezeitlicher Bronzehort der Kolchis-Kultur aus Kalvata in Westgeorgien Ostava Kolhidske kulture kasnog bronzanog doba iz Kalvate u zapadnoj Gruziji.....	83
---	----

Martina Blečić Kavur, Wayne Powell, Aleksandar Jašarević

Ostava iz Cvrtkovaca u kontekstu potencijala kasnobrončanodobnih ostava Bosne The Cvrtkovci hoard in the context of the potential of the Late Bronze Age hoards from Bosnia.....	103
--	-----

Eugen Sava, Elke Kaiser, Mariana Sîrbu

Zepteräxte der Bronzezeit in Osteuropa Bronzanodobne polirane sjekire u istočnoj Evropi	125
--	-----

<i>Mario Gavranović, Daria Ložnjak Dizdar</i>	
The Sava Valley (Posavina) – a heritage of communication	
Some examples from the Late Bronze Age	
Dolina Save (Posavina) – baština komunikacija. Neki primjeri iz kasnog brončanog doba ..	137
<i>Staša Babić, Zorica Kuzmanović</i>	
Glasinac – Notes on Archaeological Terminology	
Glasinac – beleška o arheološkoj terminologiji.....	157
<i>Aleksandar Palavestra</i>	
Učenje da se vidi glasinački ćilibar	
Learning to See the Amber from Glasinac	167
<i>Adnan Kaljanac, Elma Hantalašević</i>	
Glasinačka istraživanja Blagoja Govedarice i pokušaj metodološkog razvoja	
bosanskohercegovačke arheologije: <i>Iskorak u budućnost do koje još nismo stigli</i>	
Blagoje Govedarica's researches of the Glasinac and an attempt at the methodological	
development of Bosnian archaeology: <i>A step into the future we have not yet reached</i>	181
<i>Denis Topal</i>	
Single-edged akinakai of Transylvania and Great Hungarian Plain. Reflection	
of a Balkan tradition	
Jednosjekli akinaki iz Transilvanije i Velike Mađarske ravnice. Odras balkanske tradicije....	199
<i>Branko Kirigin, Vedran Barbarić</i>	
The beginning of Pharos – the present archaeological evidence	
Početak Farosa – sadašnji arheološki dokazi.....	219
<i>Petar Popović, Aca Đorđević</i>	
“Macedonian Amphoras” at Kale, Krševica Site – Another Evidence about Chronology	
of the Iron Age Settlement and Connections with the Hellenistic World	
Nalazi “makedonskih amfora” na lokalitetu Kale – Krševica: još jedno svedočanstvo	
o hronološkom rasponu naselja i vezama s Makedonijom.....	231
<i>Amra Šaćić Beća</i>	
Odrasi i posljedice Tiberijevog Panonskog rata na bosansku Posavinu	
Reflections and consequences of Tiberius's Pannonian war on Bosnian Posavina	237
<i>Ante Milošević</i>	
Ostatci naših prekršćanskih vjerovanja u okolini Ljubuškog u Hercegovini	
The remnants of our pre-Christian beliefs around Ljubuški in Herzegovina	249
<i>Lejla Nakaš</i>	
Evandjelje Beogradske biblioteke br. 54	
Gospel of the Belgrade Library No. 54	267
<i>Aiša Softić</i>	
Prve arheologinje u Bosni i Hercegovini	
First women archeologists in Bosnia-Herzegovina	275
Hronika / Chronik.....	285
Adrese autora / Autorenadressen.....	287
Uputstva / Richtlinien / Guidelines	
Uputstva za pripremu materijala za Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH.....	289
Richtlinien zur Veröffentlichung im Jahrbuch des Zentrum für Balkanforschungen der AWBH....	291
Guidelines for the article preparation for Godišnjak CBI ANUBiH.....	293

Odrazi i posljedice Tiberijevog Panonskog rata na bosansku Posavinu

Amra Šaćić Beća
Sarajevo

Abstract: In contemporary historiography, the term *Bellum Pannonicum* implies Tiberius's conquest of southeastern Pannonia, that is the area between the rivers Drava and Sava, the basin of the rivers Sana, Vrbas and Bosna to the south of the Sava River. This paper accepts the opinion of the contemporary historiography that Tiberius's war (*Bellum Pannonicum*) was waged for only 2 years – 12 and 11 BC. It accordingly takes into account the ethno-geographical understanding of Pannonia in the context of the territory of Bosnia and Herzegovina. The paper particularly focuses on the Breuci and Osseriates as two indigenous communities who populated the majority of Bosnian Posavina. By analyzing the texts of Greco-Roman authors, the paper presents the motives and causes of Tiberius's Pannonian war. The paper aims to present an overview of the military conquest and point out the consequences of Tiberius's military campaign in Bosnian Posavina.

Key words: Pannonia, Posavina, Sava, Augustus, Tiberius, *Bellum Pannonicum*, Breuci, Osseriates, northern Bosnia, Greco-Roman authors, Agrippa, ethnography.

Pannoniorum gentes, qua[s] ante me principem populi Romani exercitus nunquam adit, devictas per Ti(berium) [Ne]ronem, qui tum erat privignus et legatus meus, imperio populi Romani subieci protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danubi.

Podvrgnuo sam rimskoj vlasti, preko Tiberija Nerona koji je tada bio moj posinak i legat, određene panonske narode do kojih nije došla rimska vojska prije moje vladavine, te tako proširio granicu Ilirika sve do Dunava.

Res gestae divi Augusti, 30, 1.

Za razliku od Oktavijanove kampanje (35–33. god. pr. n. e.) i Velikog ilirskog ustanka (6–9. god.), *Bellum Pannonicum* (kako izvori nazivaju Tiberijev pohod iz 12. i 11. god. pr. n. e.) bio je na marginama interesa, kako grčko-rimskih pisaca, tako i savremenih autora. U trenutku nastanka ovog rada nije napisana niti jedna monografija na ovu temu. Ipak, treba naglasiti da se u radovima savremenih autora kao što su A. Domić Kunić, P. Kovács, D. Džino i S. Mesihović primijeti tendencija k popularizaciji ove teme u historij-

skoj nauci.¹ Međutim, u kontekstu bosanskohercegovačkog prostora, ova tema je izuzetno važna jer je riječ o vojnom pohodu nakon kojeg su pod rimsku vlast došli oni dijelovi teritorija gdje će za nekoliko decenija biti nukleus Velikog ilirskog ustanka.

Malobrojni naučnici koji su se u okviru svojih istraživanja bavili problematikom Tiberijevog pohoda iz 12. i 11. god. pr. n. e. smatraju da je razlog što se antički pisci ignorantski odnose prema tom ključnom događaju u osvajanju Pannonije zapravo taj što Tiberije nije bio omiljen kod senatorske klase. To je društveni sloj iz koje su u najvećem broju potjecali rimski historičari.² Tiberijev pohod je samo usput spomenut u radovima Veleja Paterkula, Svetonija, Diona Kasija, Frontina, Livija, Flora, Festa, Eutropija, te je nje-

¹ Domić Kunić 2003, 240-245; 2006, 59-164; 2012, 29-71; Džino 2010, 117-137; 2012, 462-479; Džino / Domić Kunić 2012, 93-117; 2013, 164-170; Kovács 2014, 40-58; Mesihović 2014, 21-23; Mesihović / Šaćić 2015, 197-207.

² Domić Kunić 2006, 115.

gov spomen uklesan na natpisu Augustovih *Res gestae*.³ Ne treba također zaboraviti da je većina navedenih djela koja se odnose na događaje iz 12. i 11. god. pr. n. e. nastala nekoliko stoljeća nakon što je Panonija osvojena, što dodatno otežava izučavanje ovog pitanja.

Etno-geografsko poimanje Panonije u kontekstu bosanskohercegovačkog teritorija

Sudeći prema podacima koje su ostavili historičari iz rimskog principata, panonski dio današnje Bosne i Hercegovine obuhvatao je dolinu rijeke Save i južne teritorije koje su gravitirale prema Posavini. U pitanju je prostor u dolinama Sane, Japre, Vrbasa i donjeg toka Bosne. Strabon kao južnu granicu Panonije označava Dinaride, što se ne poklapa u potpunosti s podacima koje su ostavili Plinije Stariji, Ptolemej Klaudije i Dion Kasije.⁴ Naime, savremenik Augustovih osvajanja Panonije, Strabon, na dva mjesta u svom djelu *Geographica* upućuje na to da se panonskim treba smatrati prostor do sjevernih obronaka bosanskih planina Grmeča, Manjače, Čemernice, Uzlomca, Borja, Ozrena, Konjuha i Javornika.⁵ To se može zaključiti iz sljedećeg odlomka: *Panonski narodi su: Breuci, Andizeti, Ditioni, Piruste, Mezeji, Desitijati čiji je vođa Baton, i druga manja plemena manje važna koja se pružaju sve do Dalmacije i, kako se ide na jug, skoro sve do zemlje Ardijejaca. Čitava planinska zemlja koja se pruža duž Panonije od krajnjeg kuta Jadrana sve do Rizonskog zaljeva i zemlja Ardijejaca su ilirske i nalaze se između mora i panonskih zajednica.*⁶ U ovom odlomku, pored toga što nabroja panonske narode/zajednice, Strabon jasno naglašava da panonski narodi na jugu žive u "planinskoj zemlji". Jedini prostor koji odgovara ovom opisu jeste prostor ranije spomenutih bosanskih planina. Čitajući dalje Strabonov tekst, čitatelj

dobija precizniju sliku jer Strabon kaže: *Čitava zemlja smještena iznad (obale) je planinska, hladna i podložna snijegu, osobito sjeverni dio, tako da ondje vlada oskudica vinove loze ne samo na visinama nego i u ravnici. To su planinske udoline koje zauzimaju Panonci. Na jugu oni se pružaju sve do zemlje Dalmata i Ardijejaca, na sjeveru završavaju kod Istera, dok na istoku graniče sa zemljom Skordiska, to jest sa zemljom koja se pruža duž planina Makedonaca i Tračana.*⁷ Imajući u vidu da je Slavonija dominantno ravničarska regija, planinski dio Panonije je opravdano tražiti u dolinama Sane, Japre, Vrbasa i donjeg toka Bosne koje se nalaze u neposrednoj blizini planina kao što su Grmeč, Manjača, Čemernica, Ozren itd. S druge strane, za Plinija Starijeg, Ptolemeja Klaudija i Diona Kasija pitanje Panonije nije etno-geografsko već administrativno.⁸ To je važna činjenica jer oni svoje mišljenje formiraju na osnovu administrativnog uređenja koje se ne mora poklapati s etno-geografskim podacima koje daje Strabon. Administrativno uređenje kojim se vode Plinije Stariji, Ptolemej Klaudije i Dion Kasije je nekoliko decenija mlađe u odnosu na stanje na terenu koje su Rimljani zatekli u *Bellum Pannonicum*.

Međutim, ono o čemu nema dileme kada je riječ o svjedočenju grčko-rimskih pisanih izvora jeste da je dolina rijeke Save pripadala etno-geografskoj, a kasnije administrativnoj oblasti Panoniji.⁹ S tim u vezi treba istaći da se na osnovu etnografske analize i arheološkog materijala može se zaključiti da su na prostoru bosanske Posavine

⁷ Ibid., 10.

⁸ Džino smatra da je moguće da je Strabonovo navođenje panonskih zajednica refleksija etnografskih percepcija i političke slike kakvu su Rimljani imali u vrijeme Batonovog ustanka (6–9. god.) ili malo prije tog događaja (Džino 2012, 466). Ova teorija ima određenu naučnu težinu budući da je Strabon zaista u pasusu u kome nabroja panonske narode spomenuo Batona, vođu Dezidijata (*Strab. VII, V, 3*). Međutim, nije nemoguće da je Strabon spomenuo Batona samo kao neku općepoznatu činjenicu koja bi njegov tekst približila čitatelju.

⁹ *Druge rijeke vrijedne spomena su Kolapis, koja kod Siscije utječe u Savu s dva toka i ondje čini otok koji zovu Segestika, druga rijeka je Bakuntij, koja u Savu utječe kod naselja Sirmija, gdje su narodi (civitas) Sirmiji i Amantini. Slijedi Taurun udaljen 45 milja, gdje se Dunav miješa sa Savom, iznad tog područja utječu Valdas i Urpan, i sami ne baš nezatni (Plin. III, 148). Panonci su opkoljeni dvjema silovitim rijekama Dravom i Savom (Flor. II, 24); Panonija (...) je omeđena dvjema prilično brzim rijekama, Dravom i Savom (Isid. Etymolg. XIV, 16).*

³ *Dio. LIV, XXVIII, 1-2; Dio. XXI, 2-4; Dio. XXXIV, 3-4; Dio. XXXVI, 2; Dio. LV, 2, 4; Vell. II, XXXIX, 3; Vell. II, XCVI, 2-3; Suet. Aug., XX; Suet. Aug., XXI; Suet. Tib., IX; Suet. Tib., XIV; Front. II, 1, 5; Liv, 141; Flor. II, 24; Fest, Brev., 7; Eutrop., Brev., 7, 9; Res gestae divi Augusti, 30, 1.*

⁴ *Strab. VII, V, 3; Plin. III, 147, 148; Ptol. II, XIV, 2; Dio. XLIX, XXXVI, 2.*

⁵ Šaćić 2016, 442.

⁶ *Strab. VII, V, 3.*

živjele zajednice koje su kulturno i etnički bile srodne sa zajednicama iz Podravine i Slavonije, a koje su Rimljani okarakterisali kao Panone.¹⁰ Naime, određene kulturne sličnosti tih zajednica kod antičkih etnografa su utjecale na to da ih s pravom posmatraju kao posebnu etničku skupinu pod regionalnim imenom Panona.

Izvjesno je da se autohtone zajednice koje su naseljavale prostor današnje Bosne i Hercegovine u ranom principatu mogu podijeliti u dvije osnovne skupine: panonsku i ilirsko-dalmatinsku. Ovakva podjela je rezultat rimske percepcije ovog prostora. Među panonske zajednice koje su naseljavale bosanskohercegovački prostor u prvom redu ubrajaju se zajednice iz doline Save – Kolapijani, Oserijati i Breuci. Također, postoji opravdana pretpostavka da su i Mezeji, iako administrativno povezani s Dalmacijom, bili Panoni.¹¹ Najveći dio bosanske Posavine su naseljavali Oserijati i Breuci pa se može reći da su ta dva naroda bili glavni nosioci pretpostavljenog panonskog identiteta na tlu današnje Bosne i Hercegovine.

Breuci su na sjeveru kontrolisali značajan dio bosanske Posavine. Sačuvana su dva pisana izvora omogućavaju tako preciznu lokaciju. U ovom slučaju treba krenuti od mlađeg izvora, odnosno Ptolemeja Klaudija. Prema podacima koje navodi ovaj izvor, Breuci se svrstavaju u zajednice Donje Panonije (Panonije Inferior). Ovaj izvor navodi da ta autohtona zajednica živi u zapadnom dijelu Panonije Inferior ispod Andizeta.¹² Ptolemej zajednice iz Panonije Inferior nabraja od sjeverozapada prema jugozapadu, te se jasno može zaključiti da su Breuci živjeli na jugozapadu Do-

nje Panonije (Panonije Inferior).¹³ Stariji izvor, Plinije Stariji, Breuke ubraja u jedan od dva najznačajnija naroda u Posavini jer kaže: ...*Sava kroz zemlju Kolapijana i Breuka. To su glavni narodi.*¹⁴ Pojam “glavni” za Plinija je najvjerovatnije označavao demografsku dominaciju. Naravno, Plinije Stariji potencira breučki značaj u Posavini, između ostalog i zbog njihove uloge u *Bellum Pannonicum*. Ovaj izvor jasno sugerise da Breuke treba tražiti u istočnom dijelu južne Panonije.¹⁵ Naime, Plinije svoj opis hidrografske mreže i nabranje etničkih zajednica duž glavnih panonskih rijeka započinje od zapada ka istoku, pa shodno tome ovaj izvor jasno ukazuje da su Kolapijani kontrolisali zapadni tok rijeke Save, a Breuci istočni.¹⁶ Između Breuka i Kolapijana bosansku Posavinu su naseljavali Oserijati. Takav geografski položaj

¹³ Šačić 2016, 238.

¹⁴ *Drava teče kroz zemlju Sereta, Serapila, Jasa i Andizeta, Sava kroz zemlju Kolapijana i Breuka. To su glavni narodi. Osim njih, tu su Arvijati, Azali, Amantini, Belgiti, Katari, Kornakati, Eravisci, Herkunijati, Latovici, Oserijati, Varcijani, Klaudijska gora kojoj su sprijeda Skordisci a odzada su Taurisci (Plin. III, 147-148).* Domić Kunić smatra da popis etničkih zajednica duž Drave i Save potječe iz vremena kad je Tiberije u *Bellum Pannonicum* pokorio Andizeti i Breuke na donjim tokovima tih dviju rijeka. Drugi dio Plinijevog citata koji se odnosi na popis zajednica koje Plinije nabraja abecednim redom po Domić Kunić je preuzet iz nekog službenog dokumenta sastavljenog u vrijeme kad je već cijela Panonija (i njen današnji mađarski dio) bila unutar rimskog imperija (Domić Kunić 2004, 165). Ovakva analiza Plinijevog teksta je prihvatljiva jer ne treba odbaciti mogućnost da su nakon *Bellum Pannonicum* i *Bellum Batonianum* u Panoniji formirane nove zajednice, odnosno peregrinske civitates u skladu s rimskim administrativnim potrebama. Takve zajednice mogle su nastati izdvajanjem manjih zajednica iz već postojećeg breučkog korpusa.

¹⁵ Grbić navodi da se zahvaljujući epigrafskim svjedočanstvima može zaključiti da je njihova teritorija izlazila čak na Dunavsku obalu. Prema njenom mišljenju, zapadna i istočna granica teritorije Breuka može se odrediti na osnovu nalaza četiri vojničke diplome dodijeljene članovima tog naroda, a koji su se nakon otpusta vratili u svoju civitas. Riječ je o diplomama iz okoline Slavenskog Broda, Vukovara i Negoslavaca (AE 1989, 626; AE 1997, 1273; CIL XVI, 17). U skladu s tim, Grbić smatra da je čitavo područje oko Vinkovaca (*Cibalae*) i Vukovara pripadalo Breucima (Grbić 2014, 196). Međutim, iako su vojne diplome izuzetno važan historijski izvor, one se ne mogu smatrati referentnom tačkom za definiranje teritorija, budući da je riječ o arheološkom materijalu koji obično nije pronađen *in situ* i često je taj vrsti nalaza potrebno precizirati kontekst pronalaska. Ono što se sa sigurnošću može reći za teritoriju spomenute autohtone zajednice jeste činjenica da je riječ o prostoru bosanske i hrvatske istočne Posavine/Slavonije.

¹⁶ Šačić 2016, 237.

¹⁰ Čović 1976, 169; Domić Kunić 2006, 64-65; Dizdar 2012, 117-125; Kovács 2014, 8-9.

¹¹ *Strab. VII, V, 3; Plin. III, 142; Ptol. II, XVI, 5; Dio. LV, XXXII, 4; Marić 1964, 58-62; Wilkes 1969, 167-171; Čović 1976, 170-173; Bojanovski 1988, 267-269; Šašel Kos 2005, 376-377; Domić Kunić 2006, 81-82; 2012, 36; Džino / Domić Kunić 2013, 63-64; Kovács 2014, 47; Šačić 2016, 161-166.*

¹² *Čitavu tu provinciju drže na sjeverozapadu Amantini, ispod njih Herkunijati, zatim Andizeti, pa Breuci. Na sjeveroistoku su Eravisci, a na jugu Skordisci (Ptol. II, XV, 2).* Za razumijevanje geografskog položaja Breuka važno je objasniti i geografski položaj Andizeta koji su prema Ptolemeju živjeli sjeverno od Breuka. Naime, Andizeti su panonska zajednica koja se locira u donjem toku rijeke Drave. Njihovo sjedište je bila Mursa (današnji Osijek) (Kos / Šašel Kos 1995, 288; Zaninović 2003, 444; Domić Kunić 2003, 271; 2006, 72; Dizdar 2012, 119).

Oserijata potvrđuje Alföldyjeva rekonstrukcija solinskog natpisa prema kojoj je rijeka *Bathinus* bila granica između Oserijata i Breuka.¹⁷ Također, Oserijati su za razliku od Breuka u drugom stoljeću nove ere administrativno pripali Gornjoj Panoniji (*Pannonia Superior*), što opet potvrđuje činjenicu da su bili zapadni susjedi Breuka.

Klaudije Ptolemej Oserijate definira kao narod koji živi “ispod Jasa”, što svakako implicira da su naseljavali bosansku Posavinu, jer su Jasi naseljavali dolinu Drave.¹⁸ Svakako ne treba odbaciti mogućnost da je teritorija Oserijata prelazila i na prostor hrvatske Posavine. Za razliku od Breuka, koji su na sjeveroistoku graničili s keltskim zajednicama, Oserijati su sudeći po svjedočenjima Plinija Starijeg i Ptolemeja Klaudija bili okruženi panonskim indigenim zajednicama. Stoga se u savremenoj nauci javlja teza da je relativna oserijatska izoliranost od keltskog svijeta ostavila mogućnost Rimljanima da manipuliraju tim južnapanonskim zajednicama zavisno od svojih administrativno-pravnih potreba.¹⁹ To znači da civitas Oserijata u kojoj pišu autori iz perioda principata u etnografskom smislu nije identična predrimskoj zajednici. Naime, u razdoblju ranog principata bosansku Posavinu od Kozare do Motajice po svemu sudeći naseljavalo je više srodnih južnapanonskih zajednica. U periodu prije i za vrijeme trajanja *Bellum Pannonicum* te zajednice iz bosanske Posavine vjerovatno nisu imale razvijen uslovno rečeno etno-kulturni identitet koji bi bio istovjetan peregrinskoj zajednici (*civitas*) Oserijatâ čije ime je poznato iz rimskih izvora.²⁰ Vjerovatno je i ime peregrinske zajednice nastalo iz administrativnih potreba Rima nakon Panonskog rata (*Bellum Pannonicum*) ili Batonovog ustanka (*Bellum Batonianum*).²¹ Budući da

¹⁷ AE 2006, 1004 = CIL III, 3198b (p. 2275, 2328, 19) = CIL III, 10156b = CIL XVII / 4 (p. 130-122), Tab. III-IV (= III 3201, 10159 cf. p. 2328¹⁹) = *ILJug I*, 263; Alföldy 1965, 108-112; Schmid 2006, 423-440; Kolb 2014, 650-651.

¹⁸ *Ptol. II, XIV, 2*; Jasi su panonski narod čija se teritorija prostirala od V araždinskih Toplica do požeškog bazena (Schejbal 2004, 104).

¹⁹ Šačić Beća 2017, 112.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Bojanovski smatra da je riječ Oserijat (*Oseriates*) latinske jezičke tvorbe (Bojanovski 1988, 335). Međutim nije isključeno da su Rimljani peregrinskoj zajednici Oserijata ime mogli dati po nekom lokalnom toponimu ili hidronimu. Tako se njihovo ime danas može povezati s rijekom Usorom. Pored toga svakako je moguće da je oserijatska peregrinska zajednica (*civitas*) dobila ime prema jednoj od za-

se ne spominju u izvorima kao akteri Panonskog niti Batonovog rata, po svemu sudeći su u tim rimsko-panonskim sukobima Oserijati bili dio breučkog saveza.

Povodi i uzroci za *Bellum Pannonicum*

Povode i uzroke pobuna Panona koje su dovele do *Bellum Pannonicum* treba tražiti u posljedica Oktavijanove kampanje 35–33. god. pr. n. e. u Iliriku. Jedan od najznačajnijih Oktavijanovih vojnih uspjeha u spomenutoj kampanji bio je osvajanje Segestike. U nauci još uvijek postoje dileme da li su Segestinci Kolapijani ili je riječ o nekoj posebnoj zajednici.²² Apijan također spominje da je Oktavijan u prvoj fazi Ilirskih ratova, nakon što je pobijedio Segestike i Japode, pobijedio i Panone (koje on pogrešno naziva Peoncima).²³ Tada je vjerovatno pod rimsku vlast došao dio toka rijeke Save na tlu današnje sjeverozapadne Bosne i Hercegovine koji su kontrolisali pobijeđeni Panoni (Kolapijani). Prema Apijanu, Oktavijan je u Segestici utemeljio svoj štab i počeo graditi flotu koja mu je trebala poslužiti za ratove protiv Dačana i Bastarna.²⁴ Sve ukazuje na to da je Oktavijan dobro procijenio važnost strateškog položaja koji je imala Segestika (Siscija) za širenje rimske vlasti u Panoniji. Rijeka Sava se u antici mogla preći samo na četiri mjesta, od čega su dva prelaza bila na prostoru današnje bosanske Posavine tj. kod Bosanske Gradiške i Bosanskog/Slavonskog Broda.²⁵ Ta prirodna pogodnost, koja je olakšavala kopneni saobraćaj, bila je iskorištena već u predrimsko vrijeme i to je svakako bio jedan od razloga zbog kojeg su Rimljani ovaj prostor smatrali strateški važnim. Pored toga, Oktavijan je uvidio da je rijeka Sava plovna, te da predstavlja važnu komunikaciju koju je bilo neophodno kontrolisati kako bi se zaštitile novoosvojene teritorije. To je bio prvi korak u rimskom osvajanju bosanske Posavine.

jednaka koje su činile tu peregrinsku zajednicu, a s kojom su Rimljani najprije stupili u kontakt ili ostvarili primirje, kao u slučaju plemena *Graikoi* po kojima su prozvali sve Helene (Šačić Beća 2017, 112-113).

²² Lolić 2003, 133; Domić Kunić, 2012, 31-39; Šašel Kos, 2005, 441; Radman-Livaja, 2007, 167; Džino 2010, 102; Dizdar 2012, 159.

²³ *App. XIV, 42*; Šašel Kos 2005, 383-384.

²⁴ *App. XXII, 65-66.*

²⁵ Durman 1992, 120; Domić Kunić 2015.

Hronološki posmatrano, nakon Oktavijanovog Ilirskog rata, Panonija i Panoni se gotovo dvije decenije uopće ne pojavljuju u rimskim izvorima. Na historijsku scenu Rima Panoni se vraćaju 16. god. pr. n. e. kada su zajedno s Noričanima opustošili Istru. Dion navodi da je tada Panone pobijedio namjesnik provincije Ilirk Publije Silije Nerva (*Publius Silius Nerva*).²⁶ U izvorima su poprilično zanemareni ratni uspjesi Publija Silija Nerve, jer su historičari pridavali veću pažnju Tiberijevim i Druzovim postignućima u Retiji i Vindelikiji.²⁷ Panonci su bili primorani da prihvate uslove mira koje su nametnuli Rimljani nakon što su ih Silije i njegovi legati porazili. Dion, kao glavni izvor za ove događaje, ne precizira koji Panoni su napali Istru, ali se može pretpostaviti da su u pitanju one panonske zajednice koje je Oktavijan pobijedio 35/34. god. pr. n. e. Hrvatski naučnici Domić Kunić i Zaninović smatraju da su to najvjerovatnije bili Kolapijani.²⁸ Nakon pobjede nad Panonima mladi Tiberije vodio kaznenu kampanju protiv Skordiska.²⁹ Ti sukobi Rima i Skordiska se datiraju u 15. ili 14. god. pr. n. e.³⁰ Skordisci su poraženi pa se od tog vremena taj veliki keltski narod u izvorima pojavljuje kao rimski saveznik u borbama protiv Panona.

Do nove pobune Panona dolazi 14. god. pr. n. e.³¹ To je bio povod za veliki vojni pohod koji je rezultirao rimskim osvajanjem između ostalog i bosanske Posavine. Stvarni uzrok za rimski pohod na Posavinu treba tražiti u promjeni Augustove carske politike. Naime, August je želio proširiti rimske granice do Dunava i time stvoriti prirodnu granicu prema germanskim zajednica-

ma. To je iziskivalo konačno rješenje “panonskog pitanja”.

Tiberijev Panonski rat (*Bellum Pannonicum*) i bosanska Posavina

Velej Paterkul navodi da je *Bellum Pannonicum* započeo Agripa, a nakon Agripine smrti komandu je preuzeo Tiberije.³² Pored Veleja, kao poseban osvajački pohod, *Bellum Pannonicum* označava i Svetonije u Tiberijevoj biografiji.³³ S druge strane, Dion Kasije događaje iz Panonije prikazao je kao smirivanje niza pobuna, pa u slučaju da se ne uradi komparacija s drugim izvorima, mogao bi se steći dojam da to nije bio rat, već gušenje lokalnih nereda.³⁴ Podaci o Panonskom ratu ubrajaju se u skupinu događaja koje Kasije Dion u svom narativu svjesno sažima jer se ne odnose direktno na grad Rim. Sukobe Rima s autohtonim stanovništvom tumači kao pobune jer su vjerovatno tako bile okarakterisane u izvorima koje on koristi. Ipak treba imati u vidu da su narodi koji su živjeli u bosanskoj Posavini (Oserijati i Breuci) možda bili u savezništvu s Rimom, ali su još uvijek bili neovisni. Moguće je da je došlo do kršenja prethodno zaključenih savezništava s Rimom, što je vjerovatno bio razlog zašto Dion Kasije, odnosno njegov izvor, te događaje vidi kao seriju pobuna te stoga *Bellum Pannonicum* ne opisuje kao osvajački pohod.³⁵ Ne treba zaboraviti da je u rimskoj historiografiji postojala negativna i iskrivljena slika o Tiberiju kao Augustovom nasljedniku i vojskovođi što je rezul-

²⁶ Dio. LIV, XX, 1-3.

²⁷ Domić Kunić 2003, 239.

²⁸ Domić Kunić 2006, 239; Zaninović 2015, 434.

²⁹ Vell. II, XXXIX, 2; Pseudo-Dionysius 55-56; Mócsy 1974, 34; Nagy 1991, 71-73; Kovács 2017, 109; Šašel Kos 2017, 148-150.

³⁰ U literaturi postoje različite datacije. Tako Dušanić rimsku pobjedu nad Skordiscima datira u 15. god. pr. n. e., dok Kovács i Šašel Kos tu kampanju smještaju u 14. god. pr. n. e. (Dušanić 2008, 115; Kovács 2014, 27; Šašel Kos 2017, 150). Međutim, jedino što je izvjesno u kontekstu ovog problema jeste da su Skordisci pobijedili poslije 16. godine. Arheološkim istraživanjima na lokalitetu Gomolava kod Hrtkovaca (u blizini Rume u Srijemskom okrugu) konstatirano je postojanje paljevine koja bi se možda mogla dovesti u vezu s Tiberijevom kampanjom protiv Skordiska (Brukner / Dautova-Ruševljan / Milošević 1987, 13).

³¹ Dio. LIV, XXIV, 3.

³² Uskoro potom (sc. nakon Agripine smrti) panonski je rat, koji je bio počeo Agripa za konzulovanja tvojega djeda, Marka Vinicija, poveo Neron, rat koji je bio dovoljno važan i strašan i zbog svoje blizine i prijetnje Italiji. Na drugome ću mjestu opisati narode Panonaca i plemena Delmata, smještaj njihove zemlje i njenih rijeka, broj i raspored njihovih snaga i mnoge slavne pobjede koje je tijekom toga rata izvojevao ovaj veliki zapovjednik. Moj sadašnji rad mora se držati zacrtanoga. Stekavši tu pobjedu, Neron je proslavio ovaciju. (...) (Vell. II, XXXIX, 3)

³³ Kasnije je vodio rat protiv Retije i Vindelikije, zatim protiv Panonije i napokon protiv Germanije. U ratu protiv Retije i Vindelikije pokorio je alpska plemena, u panonskom ratu Breuke i Dalmate (...) Zbog tih zasluga proslavio je mali trijumf i ušao u grad na kolima, pošto je prije toga, kako neki pišu, bio počašćen trijumfalnim odličjima, a to je bila nova vrsta počasti koja još nikome nije bila dodijeljena (Sut. Tib. IX, 2).

³⁴ Dio. LIV, XXXVIII, 1-2; Dio, LIV, XXXVI, 3-4.

³⁵ Džino 2012, 467; Džino / Domić Kunić 2013, 163.

tiralo prešućivanjem i umanjivanjem njegovih zasluga u osvajanju novih teritorija.³⁶ Negativan odnos prema Tiberiju u rimskoj historiografiji treba posmatrati kroz prizmu njegovog odnosa s Augustom, koji je i sam umanjivao Tiberijeve uspjehe u Panoniji. To se može vidjeti na osnovu toga što mu je August uskratio trijumf, iako ga je senat bio izglasao.³⁷ Nažalost, nikada nije napisano ili pronađeno djelo Veleja Paterkula u kome je on najavio da će opisati Tiberijevo osvajanje Panonije. Slika o Tiberiju i *Bellum Pannonicum* bi tim djelom sigurno bila upotpunjena, iako bi i Velejev opis bio ispunjen subjektivnošću, budući da je riječ o Tiberijevom legatu koji se prema mladom vojskovođi odnosi gotovo kao prema božanstvu.

U savremenoj historiografiji pod pojmom *Bellum Pannonicum* podrazumijeva se Tiberijevo osvajanje jugoistočne Panonije, odnosno međuriječja Drave i Save te porječja Sane, Vrbasa i Bosne južno od Save.³⁸ Taj je rat trajao dvije godine – 12. i 11. god. pr. n. e., dok se dešavanja u Panoniji iz perioda od 16. do 12. god. pr. n. e. i od 11. do 9. god. pr. n. e. ne smatraju dijelom osvajačkih pohoda, već ih treba posmatrati u kontekstu gušenja pobuna u Panoniji i Dalmaciji.

Važnost *Bellum Pannonicum* za rimsko carstvo ogleda se u činjenici da je prvobitni Augustov plan bio da glavnokomandujući tog pohoda bude njegov najbolji prijatelj, zet i njegov potencijalni nasljednik Marko Vispansije Agripa (*Marcus Vipsanius Agrippa*). U tom trenutku Agripa je bio drugi čovjek po važnosti u

Rimu, odmah nakon princepsa. Krajem zime 13. god. pr. n. e. August je Agripi dao vrhovno zapovjedništvo (*imperium maius*) i povjerio mu nadležnost nad akcijama u Panoniji. Prema Dionu, *Panonija je žudjela za ratom*, pa je Agripa od princepsa dobio *veći autoritet od onoga koji su službenici izvan Italije obično imali*. Navodno veliki ugled koji je uživao Agripa prouzrokovao je veliko zaprepaštenje kod Panona i oni su se predali.³⁹ Način na koji je Dion opisao Agripinu pobjedu dosta je subjektivan i u osnovi ne otkriva ništa u vezi s Agripinom vojnom kampanjom. Može se pretpostaviti da je Agripa u zimu došao da smiri pobunjene panonske zajednice koje je ranije Oktavijan pokorio i neke rimske saveznike iz Panonije. Pored toga, Agripa je sigurno boravio u Panoniji s ciljem pripreme vojnog pohoda na neosvojene doline Drave i Save, jer sam August ne bi slao svog najcjenjenijeg vojskovođu radi gušenja manjih pobuna. Međutim, zbog narušenog zdravlja Agripa nije mogao nastaviti realizaciju rimskog plana za osvajanje Slavonije i sjeverne Bosne. U proljeće 12. godine Agripa je umro u Kampaniji, a August je prema Dionu nerado imenovao Tiberija za legata u Panoniji.⁴⁰ To imenovanje se može smatrati de facto početkom *Bellum Pannonicum*.

Nasuprot Dionu, Svetonije i Velej Paterkul izveštavaju da je Tiberije bio veoma cijenjen kao zapovjednik u očima svojih vojnika. Velej Paterkul navodi da je *sa umjerenošću i uljudnošću, a u isti mah zapovjedničkim dostojanstvom vodio rat*, dok Svetonije ističe da se nekad ponašao kao obični vojnik jer *sjedeći na golom busenju uzima hranu i često bez šatora noćiva*.⁴¹ Ishodišna tačka Tiberijevog kretanja prema Posavini bila je Akvileja, iz koje je vodio put do Nauporta, odakle je Tiberije krenuo prema Emoni i dolinom Save došao s vojskom do Segestike, gdje je bio glavni vojni logor.⁴² *Bellum Pannonicum* je imao dvije faze. Prva faza je obuhvatala istočnu Podravinu i Posavinu, a druga sjevernu Bosnu. Posjedovanje Posavine strateški je preduslov za uspješan prodor prema dolini Sane, Vrbasa i Bosne.⁴³ Za Rimljane su posebno bili važni ti južni prostori Panonije, koji su bili na tlu današnje Bosne i

³⁶ Domić Kunić 2006, 103.

³⁷ *Kad je sad Agripa, kojeg je volio zbog njegove odlučnosti, a ne zbog rodbinstva, bio mrtav, Augustu je bio potreban pomoćnik u javnim poslovima, neko tko bi daleko nadmašivao sve druge i po položaju i po utjecaju, kako bi mogao spremno obaviti sve poslove a da ne bude predmetom zavisti ili intriga. Stoga je nerado odabrao Tiberija, udavši Juliju za njega, i poslao ga na Panonce. Taj je narod već neko vrijeme bio miran iz straha od Agripe, ali su se sada nakon njegove smrti, pobunili. Tiberije ih je pokorio opustošivši veći dio njihove zemlje i učinivši mnoge nepravde stanovništvu, služeći se što je više mogao svojim saveznicima Skordiscima, koji su bili susjedi Panoncima i vrlo slično naoružani. On je zaplijenio neprijateljsko oružje i prodao većinu muškaraca sposobnih za borbu u ropstvo, odvešći ih iz zemlje. Za ta postignuća senat mu je izglasao trijumf, ali mu August nije dozvolio da ga proslavi, nego mu je umjesto toga dodijelio trijumfalne časti (Dio. LIV, XXXI).*

³⁸ Džino 2012, 462; Domić Kunić 2006, 102-115; Džino / Domić Kunić 2013, 165; Šašel Kos 2015, 65-66; Zaninović 2015, 435-436.

³⁹ Dio. LIV, XXVIII, 1-2.

⁴⁰ Dio. LIV, XXXI.

⁴¹ Vell. II, CXI, 4; Suet. Tib. XVIII.

⁴² Domić Kunić 2006, 104; Zaninović 2015, 436.

⁴³ Domić Kunić 2006, 105.

Hercegovine, jer su se tu nalazili bogati rudnici željeza.

Sudeći prema onome što je zabilježeno u rimskim izvorima, najveće borbe u bosanskoj Posavini bile su u sjeveroistočnoj Bosni. U pitanju je prostor koji je kontrolisao Breučki savez koji Svetonije prepoznaje kao glavnog protivnika Rimljana u *Bellum Pannonicum*.⁴⁴ Dion navodi da su Tiberiju u borbama protiv Panona pomogli rimski saveznici Skordisci. Njihova pomoć Tiberiju je bila dragocjena, budući da su Skordisci kao susjedi Panona znali njihovu taktiku ratovanja i vrste oružja koje su koristili. Zapravo Dion kaže da su Skordisci koristili slično oružje kao Panoni.⁴⁵ Za razliku od Svetonija, Dion ne precizira koje je Panone Tiberije uz pomoć Skordiska pobijedio. Međutim, može se pretpostaviti da je u pitanju Breučki savez. Vjerovatno su tom savezu pripadali Amantini koji su bili prvi susjedi Breuka. Na postojanje Breučkog saveza ukazuje i jedan podatak iz kasne antike. Naime, Rufije Fest je istakao da su nakon poraza Batona, kralja Panonaca, Panonije potpale pod njihovu vlast. S Amantincima, koji se nalaze između Save i Drave, stečene su Savska pokrajina i krajevi Druge Panonije.⁴⁶ Iako je identitet ovog panonskog kralja nepoznat, ovaj podatak jasno govori o postojanju određenog panonskog saveza, a kako su Breuci jedni narod koji su rimski izvori prepoznali, moguće je da su upravo oni bili nosioci tog panonskog saveza.⁴⁷ Izvori ne spominju Oseri-

jate, zapadne susjede Breuka, ali kao što je već ranije u radu navedeno, može se pretpostaviti da su i oni bili dio Breučkog saveza. Ovakva pretpostavka je opravdana ukoliko se zna da su Oserijati kontrolisali veliki dio južne obale Save, otprilike od ušća Une u Savu do planine Vučijak.⁴⁸ Stoga nema sumnje da su Oserijati, čiji se etnički centar, prema Mariću, locira u Donjoj Dolini kod Bosanske Gradiške, pokoreni u Tiberijevom panonskom ratu.⁴⁹

Breuci i Oserijati su pobijedjeni u prvoj godini Tiberijevog panonskog rata. Potom je u drugoj godini vjerovatno osvojena i teritorija Mezeja, Diciona i Dezidijata. Na ovakav zaključak upućuje Dionov podatak da je Tiberije pokorio Delmate koji su digli ustanak, a kasnije i Panonce koji su se također pobunili iskoristivši odsutnost njegovu i većeg dijela njegove vojske.⁵⁰ Treba imati u vidu da je Dion ovo pisao iz perspektive 3. stoljeća, pa da se podaci odnose na Mezeje, Dicione i Dezidijate koji su u vrijeme kada Dion piše već bili u svijesti Rimljana ukorijenjeni kao dalmatinske zajednice.⁵¹ Međutim, još uvijek nije bio osvojen cjelokupni bosanskohercegovački prostor jer Velej ističe kako je Tiberije prilikom gušenja Velikog ilirskog ustanka morao proći kroz područja naroda koja dotad još nisu pogodile i dotaknule nesreće rata i stoga su još uvijek bili žestoki i ratoborni.⁵² To su vjerovatno bili narodi iz istočne Bosne i zapadne Srbije. Tako po svemu sudeći Dindari, koji su naseljavali istočnu Bosnu, nisu pod rimsku vlast došli u Tiberijevom panonskom ratu, već nakon Velikog ilirskog ustanka.

⁴⁴ *Sut. Tib. IX, 2.*

⁴⁵ *Dio. LIV, XXXI.*

⁴⁶ *Fest. VII, 5.*

⁴⁷ U nauci postoje dijametralno različita mišljenja o porijeklu kralja Panonaca kojeg spominje Rufije Fest. Njegovo ime je ključni razlog zbog kojeg naučnici različito percipiraju njegovo porijeklo. Tako Mesihović smatra da je Baton kojeg spominje Fest isti onaj Baton iz naroda Breuka kojeg kao jednog od vođa Velikog ilirskog ustanka spominje Dion Kasije (Mesihović 2018, 120, fn. 212). S druge strane Gračanin smatra da je Fest, budući da piše stoljećima nakon rata u Iliriku, objedinio dva Batona iz Velikog ilirskog ustanka u jednu osobu (Gračanin 2006, 46). U svojoj detaljnoj analizi kasnoantičkih izvora, odnosno sačuvanih fragmenta tih izvora koji se odnose na Oktavijanovo osvanje Ilirika, Veletovac je argumentovano objasnio razloge zbog kojih se podatak o Batonu kralju Panona ne može izjednačiti s jednim od vođa Velikog ilirskog ustanka. Veletovac smatra da se između Batona Dezidijatskog i Festovog istoimenog panonskog kralja ne može povući znak jednakosti jer Baton Dezidijatski potječe iz Dalmacije. Također, vodeći se komparacijom događaja, odbacuje tezu o istovjetnosti Batona Breučkog s tim kraljem. U vezi s tim navodi da sve do

predaje na rijeci *Bathinus* 8. god. n. e. Baton Breučki nije postao vladarom Breuka, jer se do tada u hijerarhiji barem formalno-pravno nalazio ispod Pinesa, kojeg je prvo izdao i predao Rimljanima, a tek onda zauzeo njegovo mjesto. Vodeći se navedenim Veletovac na kraju iznosi pretpostavku da se u periodu Tiberijevog panonskog rata 12–11. god. pr. n. e. na čelu neke veće koalicije zajednica nalazio vođa koji je nosio ime Baton (Veletovac 2017, 156–159). Iako je ovo pitanje još uvijek otvoreno, opravdano je pretpostaviti da kralja Batona, kojeg spominje Fest, treba razlikovati od vođe Velikog ilirskog ustanka.

⁴⁸ Relativno precizno lociranje oserijatske teritorije omogućuje analiza antičkih vrela i epigrafskih spomenika (*Plin. III, 148; Ptol. II, XV, 4; CIL III, 3198b* (p 2275, 2328, 19) = *CIL III, 10156b* = *ILJug I, 263; CIL III, 03974; CIL VI, 2494a; CIL VI, 3241*).

⁴⁹ Marić 1964, 49–51.

⁵⁰ *Dio. LIV, XXXIV, 3.*

⁵¹ Domić Kunić 2006, 110, fn. 176; Zaninović 2015, 436–437.

⁵² *Vell. II, XV.*

Posljedice Tiberijevog panonskog rata

Kako bi slomili otpor i primorali Panone na mir, Rimljani su zarobili veliki broj panonskih muškaraca u vojničkoj dobi i prodali ih u ropstvo daleko van Panonije. Njihova zemlja je bila opustošena. Dion optužuje Tiberija da je stanovništvu Panonije učinio mnoge nepravde.⁵³ Iako Dion ne precizira o kakvoj nepravdi je riječ, može se pretpostaviti da je u pitanju uništavanje naselja, prisilna regrutacija i nametanje poreza, što će kasnije biti glavni povod za Veliki ilirski ustanak (6–9. god.). U nauci postoji hipoteza da je veliko oserijatsko naselje u Donjoj Dolini uništeno prilikom Tiberijevog osvajanja bosanske Posavine.⁵⁴ Inače, naselje u Donjoj Dolini kod Bosanske Gradiške je najznačajnije naselje jedne panonske zajednice na tlu današnje Bosne i Hercegovine.

Posljedice Tiberijevog Panonskog rata (*Bellum Pannonicum*) nisu ni izbliza bile tako očigledne kao posljedice Velikog ilirskog ustanka (*Bellum Batonianum*), ali izvjesno je da između ova dva događaja postoji uzročno-posljedična veza.⁵⁵ Zajednice koje su pokorene u pohodu iz 12. i 11. god. pr. n. e., a koje su živjele u dolini Save i njenih bosanskih pritoka, za manje od dvije decenije su se pobunile protiv rimske vlasti. Prije svega tu se misli na Breuke i Dezidijate. Također, Bosanska Posavina je nakon ovog pohoda postala dio rimske provincije Ilirik, čime započinje i prva faza romanizacije ovog prostora.⁵⁶ Na osnovu Velejevog svjedočanstva može se zaključiti da je ta prva faza romanizacije sjeverne Bosne podrazumijevala naseljavanje rimskih građana, trgovaca i veterana. Isti izvor navodi da su

Panonci poznavali rimski jezik, pismo i rukovanje rimskim oružjem.⁵⁷ Podatak o poznavanju jezika i pisma treba tumačiti s oprezom jer rimska kultura u periodu između *Bellum Pannonicum* i *Bellum Batonianum* nije mogla u tolikoj mjeri zaživjeti u Posavini i Podravini. Naravno, određeni segmenti te višestruko razvijenije kulture su nakon 11. god. pr. n. e. morali biti prisutni kod autohtonog stanovništva u dolinama panonskih rijeka.

Jedna od važnih posljedica *Bellum Pannonicum* za prostor bosanske Posavine te unutrašnjosti Bosne koja je gravitirala dolini Save jeste bez sumnje spomenuto uvođenje rimskog poreznog i administrativnog sistema. Loša porezna politika i veliki nameti mogu se spoznati iz Dionovog opisa uzroka Batonovog ustanka koji je bio direktna refleksija na provincijalnu poreznu politiku nakon *Bellum Pannonicum* u panonskom i dinarskom dijelu Ilirika.⁵⁸ Pored direktnih i indirektnih poreza, stanovništvo je bilo opterećeno drugim obavezama, poput javnih radova, isporuke neophodnog materijala za vojsku i provincijsku upravu. Te porezne obaveze za stanovništvo bosanske Posavine i unutrašnjosti Bosne bile su posebno teške jer je u pitanju stanovništvo koje se nalazilo na nižoj razini privrednog razvitka u odnosu na stanovništvo istočnih provincija. Riječ je o stanovništvu koje nije poznavalo novac, što je omogućilo raznorazne zloupotrebe zakupaca poreza i provincijske uprave.⁵⁹ Također, iako nema dokaza u epigrafskim i pisanim izvorima, s pravom se može pretpostaviti da je u periodu koji je uslijedio nakon *Bellum Pannonicum* došlo do masovne eksploatacije rudnika željeza sjeverozapadne Bosne te nalazišta zlata u podnožju Vranice. Na kraju treba podvući i to da je Tiberijev panonski rat (*Bellum Pannonicum*) svakako imao veliki značaj i za Rim općenito, jer je osvajanje velikog teritorija u dolini Save omogućilo Tiberiju da se izdigne iznad ostalih konkurenata u borbi za Augustovog nasljednika.

⁵³ Dio. LIV, XXXI.

⁵⁴ Marić 1964, 50-73; Domic Kunić 2006, 106.

⁵⁵ O posljedicama Velikog ilirskog ustanka (6–9. god.) detaljno su pisali Omerčević i Mesihović (Omerčević 2009, 50-58; Mesihović 2011, 443-458). Omerčević u svom radu posebnu pažnju posvećuje prostoru sjeveroistočne Bosne koji podrazumijeva i dio današnje bosanske Posavine.

⁵⁶ Najstariji epigrafski spomenik na kojem se spominje Panonija jest grčki epitaf pisidanskog veterana Marka Sejusa (*Marcus Seius*), čiji se nastanak datira između 54. i 68. godine (AE 1961, 22; Kovács 2007, 99-102). Inače, o Panoniji kao dijelu jedinstvene civilne provincije Ilirik može se govoriti sve do vremena cara Vespazijana (69–79. god.) (Šašel 1989, 58-59; Šašel Kos 2010, 123-127). Na takav zaključak ukazuje epigrafska građa (AE 1898, 0120 = CIL XVI, 2). To svakako ne isključuje da je Panonija u rimskoj terminologiji postojala i prije 69. godine. Riječ je o etno-geografskom pojmu i vojnoj provinciji, dok je pojam Ilirika do tog vremena označavao civilnu provinciju.

⁵⁷ Vell. II, CX.

⁵⁸ Dio. LVI, XVI.

⁵⁹ Mesihović 2018, 242-244.

Summary

Reflections and consequences of Tiberius's Pannonian war on Bosnian Posavina

In modern historiography, the term *Bellum Pannonicum* implies Tiberius's conquest of south-eastern Pannonia – the area between the rivers Drava and Sava and the catchment area of the Sana, Vrbas, and Bosna to the south from the Sava. This war lasted for two years – 12 and 11 BC. On the other hand, the events in Pannonia from 16 to 12 BC and from 11 to 9 BC should not be identified with the conquest, instead they represent the quelling of rebellions in Pannonia and Dalmatia.

There are only few scholars who, as part of their research on the issue of Tiberius's conquest from 12 and 11 BC, believe that the reason why ancient authors had ignored this key event in the Pannonian conquest is that Tiberius was not favoured by the senatorial class which was the class of origin of the majority of Roman historians. Namely, Tiberius's conquest was only incidentally mentioned in the works of Velleius Paterculus, Suetonius, Cassius Dio, Frontinus, Livy, Florus, Festus, and Eutropius. Moreover, this war is mentioned in the *Res Gestae Divi Augusti* inscription. We should also not forget to mention that the majority of the works that refer to the events from 12 and 11 BC were written several centuries after Pannonia had been conquered, which additionally complicates the study of this issue.

Judging by the information left by the historians from the Principate period, the Pannonian part of Bosnia and Herzegovina encompassed the valley of the river Sava and the southern territory that gravitated towards Posavina. Ethnographic analysis and archaeological material suggest that the territory of Bosnian Posavina was inhabited by the communities that were culturally and ethnically similar to the communities from Podravina and Slavonia who were characterised by the Romans as the Pannonians. These Pannonian communities inhabiting the territory of Bosnia and Herzegovina were primarily the communities from the valley of the Sava – the Colapiani, Osseariates, and Breuci. Moreover, we can rightfully assume that the Maezaei, although administratively part of Dalmatia, were Pannonians. The majority of Bosnian Posavina was inhabited by the Osseariates and Breuci; we can, therefore, state that these two peoples were the leaders of the assumed Pannonian identity in the territory of present-day Bosnia and Herzegovina.

The principal cause for the Roman campaign in Posavina should be sought in the shift in the Augustan imperial policy. Princeps Augustus wanted to extend the Roman boundaries up to the Danube and thus create a natural border towards the Germanic communities. This required the final solution to the "Pannonian problem" to be found. *Bellum Pannonicum* went through two phases. The first phase included the eastern part of Podravina and Posavina, while the second phase included northern Bosnia. Occupying Posavina was the strategic prerequisite for successfully penetrating into the territory towards the valley of the Sana, Vrbas, and Bosna. The southern part of Pannonia, in the territory of present-day Bosnia and Herzegovina, was particularly important for the Romans as it contained iron-rich mines. Judging by the information recorded by the Roman sources, the largest battles in Bosnian Posavina took place in north-eastern Bosnia. This region was controlled by the Breucian alliance who were recognized by Suetonius as the main Roman adversaries in Tiberius's Pannonian war (*Bellum Pannonicum*). Although not mentioned by the sources, the Osseariates as the western neighbours of the Breuci are assumed to be the part of the Breucian alliance. Such assumption is logical if we take into account that the Osseariates controlled the majority of the southern bank of the Sava, approximately from the confluence of the Una into the Sava up to Vučijak mountain. The Breuci and Osseariates were defeated in the first year of the Tiberius's Pannonian war. In the second year, the territory of the Maezaei, Ditiones, and Daesitiates might have been conquered. Tiberius did not manage to gain control over all indigenous communities in the *Bellum Pannonicum*. It can be assumed that the peoples from the eastern Bosnia and western Serbia were put under the Roman authority only after the Great Illyrian revolt.

In order to crush the resistance and force the Pannonians to make peace, the Romans captured a large number of Pannonian men able to fight as soldiers and sold them into slavery far away from Pannonia. Their land was ravaged. One hypothesis states that a large Osseariatian settlement in Donja Dolina was destroyed during Tiberius's conquest of Bosnian Posavina. The forced recruitment and imposed taxes will subsequently be the main cause of the Great Illyrian revolt. After this campaign, Bosnian Posavina became part of the Roman province of Illyricum whereby the first phase of Romanisation of this territory begins. The conquest of Pannonia, including Bosnian Posavina, ensured that Tiberius rises above his competitors in the struggle for Augustus's successor.

Bibliografija

Skraćenice

AE	L'année épigraphique, Paris
CIL III	Corpus Inscriptionum Latinarum III (ed. Th. Mommsen), Berlin 1873: Supplementa 1889–1902.
ILJug	Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL e MCMLX repertae et editae sunt (ed. A. et J. Šašel), Situla 5, Ljubljana 1963 (št. 1–451); Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX e MCMLXX repertae et editae sunt (ed. A. et J. Šašel), Situla 19, Ljubljana 1978 (št. 452–1222); Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt (izd. A. et J. Šašel), Situla 25, Ljubljana 1986 (št. 1223–3128).
LCL	The Loeb Classical Library, Cambridge (Massachusetts) – London

Izvori

- Appian, Appian and Illyricum, (ed. M. Šašel Kos), Situla 43, 52-81. Ljubljana 2005.
- August, Res Gestae Divi Augusti, (ed. R. Matijašić), Zagreb 2007.
- Dio Cassius, Dio's Roman history (ed. E. Cary), LCL, Cambridge (Mass.) 1954.
- Dio Cassius, Roman History, Dio's Roman History in Six Volumes (Halcyon Classics), (ed. H. B. Foster), Houston (Tex.) 2010.
- Eutropius, Eutropius, Breviarium ab urbe condita, (ed. F. Rühl), Stuttgart 1975.
- Eutropius, Eutropius, Breviarium ab urbe condita, (ed. H. Droysen), MGH AA 2, München 2000 (1. izd. 1879).
- Frontinus, Frontinus: Stratagem. Aqueducts of Rome (ed. C. E. Bennett / M. B. McElwain), LCL, Cambridge (Mass.) 1925.
- Iordanes, Getica (ed. Th. Mommsen), MGH AA 5/1, München, 1982, 53-138. (II.) Jordanes, O izvoru in dejanjih Gotov. Getika (izd. Ž. Šmit), Ljubljana 2006.
- Isidorus Hispalensis, The Etymologies of Isidore of Seville, (ed. S. A. Barney, W. J. Lewis, J. A. Beach, O. Berghof), Cambridge 2010.
- Livy, History of Rome (Complete), (ed. N. Burton), Chicago (Illin.) 2012.
- Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History; Cornelius Nepos (ed. E. Seymour Forster / J. C. Rolfe), LCL, Cambridge (Mass.) 1960.

- Scriptores geographici antiquiores (Aetiae occupationes ad Romanam Usque a.D.54): Fontes Pannonia Antiqua I, (ed. B. Fehér / P. Kovács), Budapest 2005.
- Plinius Secundus (C.), Naturalis historia, Libri III/IV (ed. G. Winkler – R. König), München – Zürich 1988.
- Plinije Stariji, Zemljopis starog svijeta, (izd. U. Pasini), Split 2004.
- Pseudo-Dionysius, The Complete Works (Classics of Western Spirituality (Paperback)) (English and Ancient Greek Edition), (ed. P. Rorem), New York 1988.
- Ptolemej Klaudije, Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters, (ed. J. L. Berggren), New Jersey 2010.
- Rufius Festus, The Breviarium of Festus, (ed. J. W. Eadie), London 1967.
- Rufius Festus, Festus, Abrégé des hauts faits du peuple romain, (ed. M.-P. Arnaud-Lindet), Paris 1994.
- Rufius Festus, Rufije Fest, Kratak pregled povijesti rimskog naroda, (prev. H. Gračanin), Zagreb 2011.
- Strabo, The Geography of Strabo, (ed. H. L. Jones), LCL, Cambridge (Mass.) 1954.
- Svetonije, Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva, (ed. S. Hosu), Zagreb 1978.
- Velleius Paterculus, Gaj Velej Paterkul, Rimski povijest, (ed. J. Miklič), Zagreb 2006.
- Velleius Paterculus, The Tiberian narrative (2. 94 – 131), (ed. A. J. Woodman), Cambridge – London – New York – Melbourne 1977.

Literatura

- Alföldy, G. 1965, Epigraphica, Situla 8, 1965, 93-112.
- Bojanovski, I. 1977, Bosanska Posavina u antici u svjetlu novijih istraživanja, Materijali XIII, 1977, 147-154.
- Bojanovski, I. 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, Djela LXVI, Centar za balkanološka ispitivanja 6, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1988.
- Brukner, O. / Dautova-Ruševljan, V. / Milošević, P. 1987, Počeci romanizacije u jugoistočnom delu provincije Panonije, Novi Sad 1987.
- Čović B. 1976, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo 1976.
- Dizdar, M. 2012, The Archaeological Background to the Formation of Ethnic Identities, u: Migotti, B. (ur.), The Archaeology of Roman Southern Pannonia (The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia), Oxford 2012, 117-137.
- Domić Kunić, A. 2003, Plinijeva geografija i etnografija Ilirika (s osobitim obzirom na panonski dio

- iliričkog prostora), doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb 2003.
- Domić Kunić, A.* 2004, Literarni izvori za iliričke provincije (Dalmaciju i osobito Panoniju) u *Naturalis Historia* Plinija Starijeg, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, 3s, vol. XXXVII, 2004, 119-171.
- Domić Kunić, A.* 2006, *Bellum Panonicum* (12–11. pr. Kr.) posljednja faza osvajanja Južne Panonije, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3s, vol. XXXIX, 2006, 59-164.
- Domić Kunić, A.* 2012, Literary Sources Before the Marcomannic Wars, u: Migotti, B. (ur.), *The Archaeology of Roman Southern Pannonia* (The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia), Oxford 2012, 29-71.
- Domić Kunić, A.* 2015, Sisak od Strabona do Kasija Diona: Povijesni izvori o Segestici Augustovog doba, u: Segestika i Siscija: Od ruba imperija do provincijskog središta (znastveni skup u organizaciji Arheološkog muzeja u Zagrebu 11. 9. 2015), In press 2015.
- Durman, A.* 1992, O geostrateškom položaju Siscije, *Opuscula archaeologica*, Vol. 16, No. 1, 1992, 117-131.
- Dušanić, S.* 2008, The Valle Ponti lead ingots: Notes on Roman Notables', Commercial activities in free Illyricum at the beginning of the principate, *Starinar*, vol. 58, 2008, 107-118.
- Džino, D.* 2010, *Illyricum in Roman Politics, 229 BC – AD 68*, Cambridge 2010.
- Džino, D.* 2012, *Bellum Pannonicum: The Roman armies and indigenous communities in southern Pannonia 16–9 BC*, u: *Actes du Symposium international. Le livre. Le Roumanie. L'Europe. 4ème édition, 20–23 Septembre 2011. Tome III*, Bucarest 2012, 461-480.
- Džino, D. / Domić Kunić, A.* 2012, Pannonians: Identity-perceptions from the late Iron Age to Later Antiquity, u: Migotti, B. (ur.), *The Archaeology of Roman southern Pannonia: the state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia*, Oxford 2012, 93-115.
- Džino, D. / Domić Kunić, A.* 2013, *Rimski ratovi u Iliriku – povijesni narativ*, Zagreb 2013.
- Gračanin, H.* 2006, Festov Brevijarij kao izvor za staru povijest hrvatskoga povijesnog prostora, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 38, 2006, 29-58.
- Grbić, D.* 2014, *Plemenske zajednice u Iliriku – predurbane administrativne strukture u rimskim provincijama između Jadrana i Dunava (I–III vek)*, Beograd 2014.
- Kolb, A.* 2014, *Communications and Mobility in the Roman Empire*, in: Bruun, Ch. / Edmondson, J. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, Oxford University, Oxford 2014, 649-671.
- Kos, P. / Šašel Kos, M.* 1995, Map 20 Pannonia – Dalmatia, u: *Barrington atlas of the Greek and Roman world*, Princeton, New Jersey 1995, 286-309.
- Kovács, P.* 2007, A Pisidian Veteran and the First Mention of Pannonia, *Tyche* band 22, 2007, 99-107.
- Kovács, P.* 2014, *A history of Pannonia during the Principate*, Bonn 2014.
- Kovács, P.* 2017, *Velleius Paterculus on Pannonia*, u: Kovács, P. (ur.), *Tiberius in Illyricum, Contributions to the history of the Danubian provinces under Tiberius' reign (14–37 AD)*. Budapest 2017, 103-120.
- Lolić, T.* 2003, *Colonia Flavia Siscia*, u: Šašel Kos, M. / Scherrer, P. (ur.), *The autonomous towns of Noricum and Pannonia / Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien*, Situla 41, 2003, 131-148.
- Marić, Z.* 1964, *Donja Dolina*, *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, Nova sveska Arheologija sv. XIX, 1964, 5-128.
- Mesihović, S.* 2011, *Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba*, Sarajevo 2011.
- Mesihović, S.* 2014, *Proconsules, legati et praesides. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije*, Sarajevo 2014.
- Mesihović, S. / Šačić, A.* 2015, *Historija Ilira*, Sarajevo 2015.
- Mesihović, S.* 2018, *Bitka za Ilirik*, Sarajevo 2018.
- Mócsy, A.* 1974, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London – Boston 1974.
- Nagy, T.* 1991, *Die Okkupation Pannoniens durch die Römer in der Zeit des Augustus*, *Acta antiqua Academiae scientiarum Hungaricae*, vol. 43, 1991, 57-85.
- Omerčević, B.* 2009, *Posljedice Batonovog ustanka: odrazi na tlu sjeveroistočne Bosne*, *Gračanički glasnik*, vol. 28, 2009, 50-58.
- Radman-Livaja, I.* 2007, In *Segestica...*, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 24, No. 1, 2007, 153-172.
- Schejbal, B.* 2004, *Municipium Iasorum (Aquae Balissae)*, u: *The autonomous towns of Noricum and Pannonia / Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien*, Situla 42, 2004, 99-122.
- Schmidt, M. G.* 2006, *Regional Development' under Tiberius and the Tabulae Dolabellae*, u: *Angeli Bertinelli, M. G. / Donati, A. (ur.), Misurare il tempo, misurare lo spazio*, Ravenna 2006, 423-440.
- Šačić, A.* 2016, *Administrative Organization of Today's Bosnia and Herzegovina during the Early Roman Empire (I–III century)*, doktorska teza, Filozofski fakultet u Ljubljani, Ljubljana 2016.

- Šačić Beća, A. 2017, Rimske administrativne jedinice na pretpostavljenoj teritoriji panonskog naroda Oserijatâ: municipium Faustinianum i Servitium / Roman administrative units on the presumed territory of the Pannonian community of the Oseriates: municipium Faustinianum and Servitium, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, Sveska – Volume 54, 2017, 109-166.
- Šašel, J. 1989, Die regionale Gliederung in Pannonien, Raumordnung im Römischen Reich, Zur regionalen Gliederung in den gallischen Provinzen, u: Rätien, Noricum und Pannonien: Kolloquium an der Universität Augsburg anlässlich der 2000-Jahrfeier der Stadt Augsburg vom 28. bis 29. Oktober 1985. 57-72, München, u: Bratož, R. / Šašel Kos, M. (ur.) Opera selecta Jaroslav Šašel, Situla, Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani, vol. 30, 1992, 690-707.
- Šašel Kos, M. 2005, Appian and Illyricum, Ljubljana 2005.
- Šašel Kos, M. 2010, Pannonia or Lower Illyricum?, Tyche, Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik 25, 2010, 123-130.
- Šašel Kos, M. 2011, The Roman conquest of Dalmatia and Pannonia under Augustus – some of the latest research results, u: Moosbauer, G. / Wiegels, R. (ur.) Fines imperii – imperium sine fine: Römische Okkupations – und Grenzpolitik im frühen Principat Beiträge zum Kongress “Fines imperii – imperium sine fine?” in Osnabrück vom 14. bis 18. September 2009, Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike – Rezeption 14, Rahden 2011, 107-117.
- Šašel Kos, M. 2015, The Final Phase of the Augustan Conquest of Illyricum, Antichità Altoadriatiche LXXXI, 2015, 65-87.
- Šašel Kos, M. 2017, Tiberius in Strabo's Geography: echoes of his activities in Illyricum, u: Kovács, P. (ur.) Tiberius in Illyricum, Contributions to the history of the Danubian provinces under Tiberius' reign (14–37 AD), Budapest 2017, 139-155.
- Veletovac, E. 2017, Oktavijanovo osvajanje Zapadnog Ilirika u djelima kasnoantičkih autora, Acta Illyrica vol. 1, 2017, 148-167.
- Wilkes, J. J. 1969, History of the provinces of the Roman empire – Dalmatia, London 1969.
- Woodman, A. J. 1977, Velleius Paterculus, The Tiberian narrative (2. 94–131), Cambridge – London – New York – Melbourne 1977.
- Woodman, A. J. 1983, Velleius Paterculus, The Caesarian and Augustan narrative, Cambridge 1983.
- Zaninović, M. 2003, Breuci od Sirmija do Marsonije, Opuscula archaeologica, Vol. 27, No. 1, 2003, 443-449.
- Zaninović, M. 2015, Ilirski ratovi, Zagreb 2015.

Godišnjak izlazi od 1957. godine. Prva (I) i druga sveska (II-1961) štampane su u izdanju Balkanološkog instituta Naučnog društva BiH, a od 1965. (III/1) izdavač časopisa je Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH. Počev od sveske XXXIX/37 numeracija je svedena na prvu cifru koja se izražava arapskim brojem. Objavljeni radovi su vrednovani od strane međunarodne redakcije i recenzenata.

Das Jahrbuch erscheint seit dem Jahr 1957. Der erste (I) und zweite Band (II-1961) wurden im Balkanologischen Institut der wissenschaftlichen Gesellschaft B-H herausgegeben. Seit dem Band III/1, 1965 erscheint die Zeitschrift im Zentrum für Balkanforschungen der AWK B-H. Ab Band XXXIX/37 wird die Nummerierung auf die erste, folglich arabisch ausgedrückter Zahl, zurückgezogen. Die veröffentlichten Artikel wurden von der internationalen Redaktion und Rezensenten begutachtet.

* * *

Naslovna strana / Titelblatt
Dževad Hozo

Ilustracija na naslovnoj strani / Illustration am Titelblatt
Otmica Evrope, prema motivu sa jedne etruske hidrije, vjerovatno iz Caere – Cerveteri (Rim, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia) / Entführung Europas, nach der Darstellung auf einer etruskischer Hydria, wahrscheinlich aus Caere – Cerveteri (Rom, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia)

Adresa redakcije / Redaktionsadresse
cbi-anubih@anubih.ba

Web izdanje / Web-Ausgabe
www.anubih.ba/godisnjak

Sekretarka Redakcije / Sekretärin der Redaktion
Sabina Vejzagić

Lektura / Lektorin
Zenaida Karavdić

Tehnički urednik / Technische Redakteur
Narcis Pozderac

DTP
Narcis Pozderac

Tiraž / Auflage
500

Štampa / Druck
Dobra knjiga, Sarajevo

Časopis je indeksiran u / Zeitschrift verzeichnet in
C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library)
Ebsco Publishing
Ulrich Periodicals
ZENON DAI (Journals Database of German Archaeological Institute)
Cross Ref